

Arif Acaloğlu Türkiyədə yaşayan azərbaycanlı ziyalı, Yedditəpə Universitetinin dosenti, dəyərli söz adamıdır. Türkiyənin müxtəlif universitetlərində çalışıb, bu gün də öz fəaliyyətini uğurla davam etdirir. Arif bəylə "XXXIII İstanbul Kitab Fuarı"nda tanış oldum, dərin və elmi fikirləri hələ də yaddaşımdadır. Arif bəylə söhbətimizi təqdim edirəm...

- Arif bəy, Türkiyədə Azərbaycan ədəbiyyatına maraq nə səviyyədədir?

- Burada bizim ədəbiyyata maraq böyükdür və uzun illərdən bəridir ki, bu maraq öz aktuallığını saxlamışdır. Azərbaycan ədəbi nümunələri son yüz ildə bəzən mütəmadi şəkildə

mamğımızın səbəblərini açıqlamalıyıq, niyətini bilməliyik.

Azərbaycanda bu gün az qala heç bir yazıçı haqqında tənqidi fikir bildirmək olmur, amma bir çox əsərlər həqiqətən üzə çıxarılmalı səviyyədə deyil. Bu gün Azərbaycanda çap olunan hər 100 əsərdən 70-i yandırılmalı, ya da zibilliyə tullanmalıdır. Çağdaş ədəbiyyatımızı təbliğini, tanınmasını istəyirik, amma nəyi, hansı əsəri? Bunları deqiq bilmirik.

Nə qədər mübahisə doğursa da son dövrlər maraqlı bir məqam diqqətimi çəkdi, aylar öncə kulis.az saytında Azərbaycan ədəbiyyatının 10 ən populyar romanı seçildi. Məntiqə görə biz bu 10 əsəri gerek indiyəcən tərcümə etməliydik. Amma mən bu məqamda tərəddüd elədim. Məsələn, həmin əsərlərdən "Yanar ürek" tərcümə olursa, türk oxucusu ondan heç nə anlamayacaq. Roman kolxozdakı bir itxilafdan bəhs edir və bu rus oxucusuna daha maraqlı olacaq, nəinki türk oxucusuna.

yət göstərir. İstanbul-Azərbaycan dostluq dərniyi, Türkiyə-Azərbaycan Dərniyinin İstanbul, Ankara, Mərmərə şöbələri - bütövlükdə Türkiyədə 50 dərnek fəaliyyət göstərir. Onların hər biri, təbii ki, çalışır ortaya nəse qoysun. Onlar Azərbaycanı sevdiklərini izhar etməkdən müəyyən işlər görürlər. Məsələn, bu yaxında Türkiyədə universitetlərdən birində dərs deyən bir cavan oğlan tədbirlərin birində xahiş etdi ki, Məhsəti haqqında bir kitab tərcümə edib, onu redaktə edim. Niyə məhz bu əsər seçdiyini soruşdum, cavab verdi ki, istədim Anadolu türkləri də belə qüdrətli qadın şairlərimiz olduğunu bilsinlər. Dedim e-mail vasitəsi ilə bir neçə səhifəsini göndərin baxım, elə oldu ki, işlə bağlı bir müddət onun e-mailinə cavab yazma bilmədim. Sən demə, bu gənc beynəlxalq siyasət sahəsində mütəxəssis imiş. Deməli, hər tərcümə edən adam bir ədəbiyyatçı tapıb çevrini ona təqdim etməlidir, əks halda kitablar bər-

elə nəşriyyatlar var ki, qərb ədəbiyyatı yönümlüdür, eləsi də var yalnız şeir çap edir. Asiya xalqlarının ədəbi nümunələrinə daha çox yer verən nəşr evi də var. Bunları da nəzərə almaq lazımdır. Mirzə Fətəli Axundovun "Kəmalüddövlə məktubları" kitabını "Ötükən" nəşriyyatına versən, onu heç vaxt çap etməyəcək, çünki çox mühafizəkar nəşriyyatdır və həmin əsərdə də din əleyhinə yazılmış xeyli mətləblərdən söz açılır.

- Bəzən deyirlər ki, Azərbaycanda bəşəri nümunələr yaranmır deyə dünyada da tanınmır. Siz necə düşünürsünüz?

- Mən belə düşünmürəm. Bizim də elə yazıçılarımız var ki, onların əsərləri Türkiyə oxucusuna maraqlı gələcək məqamlarla zəngindir.

Sovet dövrünün özündə belə, elə əsərlər var ki, o dövrün zehniyyəti ilə uyğun gəlmir və daha böyük zaman dairəsinin ədəbiyyatı sayılacaq gücdədir. Son dövrlərdə Türkiyədə Qarabağ həqiqətləri ilə bağlı kitablar daha aktualdır. Normal bədii nümunələrimizi tanımaqdan biz daha çox zəif əsərlərin təbliğiylə məşğuluq, ona görə də kənardan elə görünür ki, Azərbaycan ədəbiyyatı zəifdir.

- Azərbaycan ədəbi tənqidi barədə fikirlərinizi öyrənmək istərdim.

- Azərbaycan ədəbi tənqidi çox tendensiyalı və subyektivdir. Bizdə tənqidi yazılar Sovet dövründəki funksiyaları daha qaranlıq şəkildə özündə daşıyır. Məsələn, belə bir fikir formalaşmış ki, filan tənqidçi bu əsərə pis deyirsə, deməli bu əsər pisdir, yaxşı deyirsə, yaxşıdır. Bəzən də əks effekt verir, tənqidçi haqqında fikir söylədiyi əsər oxunmur. Bu məqamlar göstərir ki, Azərbaycanda ədəbi tənqidin nüfuzu sarsılıb.

Bir bələmiz də mövzu seçimidir. Bir nəfər Nizaminin əsərlərində kimyə məsələləri deyə bir elmi məqalə yazmışdı. Bəlkə bu kimyəçilərə maraqlı olar, amma bu ədəbiyyat deyil. Bizdə hələ hansı mövzu ədəbiyyat mövzusu, hansı deyil, bunu bilməyən xeyli "yazı-pozu əhli" var.

Hər dərs saytları, yazıları izləyəndə özümə sual edirəm, görəsən nə vaxtaca bizdə "Filan yazıçının əsərlərində humanist motivlər", "filan yazıçının əsərlərində filan dünya görüşünün təzahürü" bu tipli məqalələr, elmi işlər, təhlil yazılar, cəfəngiyyatlar yazılacaq?

(Ardı var)

Fərid Hüseyn

Ədəbi tənqidin nüfuzu sarsılıb

Ədəbi tənqidçi Arif Acaloğlu: "Hansı mövzu ədəbiyyat mövzusu, hansı deyil, bunu bilməyən xeyli "yazı-pozu əhli" var"

də, bəzən də fasilələrlə Türkiyə türkçəsinə uyğunlaşdırılıb. Lakin son 20-25 ildə bu tərcümə prosesi intensiv şəkildə davam edir. Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələri Türkiyədə bir neçə səbəbdən tərcümə edilir. Bəziləri həqiqətən dəyərli əsərlərdir, məşhur nümunələrdi, bəziləri tərcüməçinin zövqünə uyğun, tərcüməsini arzuladığı müəlliflərdi, bəzilərinin də mahiyyətində şəxsi maraqlar, tanışlıq, dost təəssübkeşliyi dayanır.

Necə ki, bir zamanlar Bakıda Cənubi Azərbaycandan göndərilən bütün əsərlər çap edilirdi, qaradaş xalqlarıq deyər, bəzən heç əsərlərin keyfiyyətinə də fikir vermirdik. İndi həmin vəziyyət Azərbaycan ədəbiyyatına münasibətdə də davam edir, qaradaş xalqlarıq deyər, nə gəldi çap edirik. Türkiyədə müxtəlif tədbirlərdə, konfranslarda iştirak edən şair və yazıçıların əlaqədə olduqları nəşriyyatlar, fondlar var. Onlar öz əlaqələri ilə, bilmədən nüfuzsuz nəşriyyatları yol tapırlar, ona görə də tərcümə edilən əsərlər normal oxucu auditoriyalarına yol tapa bilmir. İlk vaxtlar daha çox Bəxtiyar Vahabzadənin əsərləri tərcümə edilirdi və bu daha çox Anadolu türklərinin öz təşəbbüsü ilə olurdu. Bu gün isə seçim düşülmədən aparılır.

Təəssüf ki, bu gün tərcümə işi sistemli deyil. Bəzi çox gözəl əsərlərin təbliği aparılmır. Azərbaycanlı müəlliflərin maraqlı əsərləri var, amma onlar təbliğ olunmur. Bəzən elə əsərlər tərcümə olunur ki, oxucu oxuyur və bu əsərin Azərbaycanlı müəllifə məxsus olduğunu belə bilmir. Belə kitablarda səhih bioqrafik məlumatlar göstərilir, ya da çox qısa olur, yazıçı haqqında tam fikir formalaşdırmayan məlumat verilir.

- Hamı "-malı,, məli" ilə danışıq, tərcümə olunmalıdır, yayılmalıdır və s. Amma heç kim demir ki, bunları hansı yolla aradan qaldırmaq lazımdır. Niyə bu işlər normal şəkildə həyata keçirilmir, hansı nəşriyyatlarla işləmək lazımdır.

- Yolu tapmaq asandır, yolu nişan verməkdən əvvəl o yola çıx-

İsa Muğannanın "Dan ulduzu" adında bir romanı vardı, sonralar həmin əsərdən imtina etdi. Əsərin ideyasından bu hasil olur ki, Sovet cəmiyyəti konfliktisizdi, heç bir problemdən söhbət gedə bilməz. Bu romanda gör mübahisə nəyin üstündə qurulmuşdu: yaylağa çıxmaq, çıxmaq?

Məsələn, Mirzə İbrahimovun "Böyük dayaq" romanını tərcümə eləsək, burada heç kimə maraqlı olmayacaq. Amma roman özlüyündə çox maraqlıdır.

Digər bir misal: Markesin romanları özü özünü təqdim eliyə bilir. Anlaşılmayan bir neçə silah və təam adları ola bilər, amma əsərləri ümumi dəyərlərdən bəhs eləyir. Turalım, Səməd Vurğunun "Muğan" poemasını uyğunlaşdırdıq türk dilinə. Kimə maraqlı olacaq? Əgər Səməd Vurğun sevdirmək istəyiriksə, onda onun altı cildliyindən türk oxucusuna həqiqətən təsir edəcək gözəl nümunələrini seçib tərcümə etdirməliyik. Yox əgər tək tərcümə edək deyər quş qoymaq istəyiriksə, bu tamam başqa məsələ.

Digər bir problemlə məsələ peşəkar tərcüməçilər tapmaqdı. Bədii tərcümə etməkdən dil bilgilərinə yiyələnmək yetərli deyil. Baxın, Bakıda nə qədər rus dilini bilən var, onların hamısı tərcümə ilə məşğul ola bilərmi? Amma türk dili nədənsə, hamıya asan görünür. Bakıda nə qədər bürələr fəaliyyət göstərir, müvafiq ticari müqavilə və sənədlər tərcümə edilir. Bədii tərcümə onların işi deyil. Bu sənətdir! Təəssüf ki, biz sənətə sənət gözüylə baxa bilmirik.

- Ümumiyyətlə, elə tərcümələr var ki, nə Azərbaycan, nə də Anadolu türkçəsindədi, hansı dildə olduğu bəlli deyil.

- Bu cür tərcümələrin geniş yayılması bəzən naşirlərin peşəkar tərcüməçiyə çox pul verəməmək istəyindən irəli gəlir. Belə olanda ortaya çıxan qeyri-peşəkar tərcümələr də göz qabağındadır. Digər bir səbəb də, sifətən xoş niyyətdən irəli gəlir. Burada çoxlu birgə çalışan təşkilatlar fəaliyyət

gündə çap ediləcək.

Dillərin yaxın olduğunu bəzən hərfi mənada başa düşürlər. "X" hərfini götürüb "h", ya da "k" hərfi ilə əvəzləmək tərcümə etmək demək deyil. Tərcümə edirsən, gerek hər iki dili biləsən. Rus dilinin mahir bilicisi belə olsan, Azərbaycan dilində cümlə qura bilmirsən, tərcümə edə bilməyəcəksən.

O ki qaldı naşirlərin fəaliyyətinə, indiyəcən çoxlu işlər görülüb, bu qədər kitab nəşr olunub, amma Türkiyəni fəth edən Azərbaycanlı fenomen hələ yoxdur. Azərbaycanlı şair var ki, kitabları Türkiyədə 1000 tirajla çap olunur, amma 900 tirajını Azərbaycana, özünə göndərirlər ki, orda paylasın. Təki o da qürrelənsin ki, Türkiyədə kitabı çıxıb.

Nəşriyyatlar arasında da ayrışdırıcılıq eləmək lazım deyil, ay filan nəşriyyat Azərbaycana yaxındı, filan nəşriyyat uzaqdı. Təbii ki, yanlış təbliğatlara uyğun nəşr evlərindən uzaq durmaq lazımdır, amma kitab həm də ticari işdir və onun nəticəsinin necə olacağı həmişə bu işə münasibətdən asılıdır. Türkiyədə önəmli rolunu yayının evinin reputasiyası oynayır. Məsələn, fikir verirəm, "İletişim" nəşriyyatının tərcümələri digərlərinə nisbətən daha keyfiyyətlidir. O nəşriyyat həm ticari olaraq pulunu qazanır, həm də bu pulu alin tərifi ilə qazanır. Amma nəşriyyat da vardı ki, yarandıqdan 1 il sonra dünyaya ədəbiyyatından elədiyi 150 cild kitabla fuara qatıldı. Bir ilə bu qədər keyfiyyətli kitab tərcümə və çap etmək qeyri-mümkündür. Belə başdangetdi işlər görən nəşriyyatlar da var. Belə nəşriyyatlar təbii ki, hər azərbaycanlı müəllifin kitabının nəşr olunmaq təklifini asanlıqla qəbul edəcəklər, amma məhz o nəşriyyatda çap olunub deyər bir çox oxucular həmin kitabı almayacaq. Əgər Azərbaycan kitablarının Türkiyədə oxunmasını həqiqətən istəyiriksə, onda işi ilə nümunə olan bir neçə nəşriyyatla birgə işləməliyik.

Nəşriyyatın hansı profildə olmasını da mütləq bilməliyik. Məsələn,